

Språknytt

– Plutseleg
var eg berre
forfattar

side 6

Leder

Ta elevene på alvor

I denne utgaven av Språknytt tar vi deg med til Fjell kommune utenfor Bergen, der man gjennom holdningsskapende arbeid forsøker å hindre at elever velger bort nynorsk som hovedmål.

Slikt *målskifte* er et utbredt fenomen i landet. Vi vet at en stor del av dem som begynner med nynorsk som hovedmål i første klasse, bytter til bokmål i løpet av skolegangen.

I barneskolen har elevene en lovfestet rett til språkdelt klasser dersom mer enn ti av elevene i et årskull ønsker undervisning på den ene målformen. Denne retten skal sikre at elever får et språklig stimulerende miljø og undervisning på sin egen målform. Det trengs særlig for nynorskelever, siden de også møter mye mer bokmål enn nynorsk utenfor skolen.

I ungdomsskolen har ikke elevene denne retten til undervisning på egen målform. Der havner nynorskelever ofte i klasse med bokmålelever, og mye av undervisningen foregår på bokmål. Det gjør det vanskeligere for dem å holde på nynorsken.

Språkrådet ser svært positivt på at Stortinget nå ønsker å få utredet rett til undervisning på egen målform også i ungdomsskolen. Det mener vi er et viktig virkemiddel for at vi skal kunne nå hovedmålene i den norske språkpolitikken.

Skal vi ta nynorskelevne på alvor, må de få mulighet til å utvikle seg til trygge språkbrukere.

Åse Wetås
direktør i Språkrådet

Innhold 3 | 2017

- 3 Oi, på nynorsk!
- 5 Språkbrukeren
- 6 Intervjuet

- 11 Språkpolitikk for fremtiden
- 12 Språklig status
- 14 Made in China
- 16 Sikker som Språkbanken
- 17 Med andre ord
- 18 Brua til språket

- 24 Kristendomen og språkhistoria
- 28 Er bilen deres eller deres?
- 31 Nyord
- 32 Klipp
- 33 Leserspørsmål
- 36 Historia bak

Oi, på nynorsk!

– eit flunkande nytt nettkurs

No kan du blåse liv i sovande nynorskkunnskapar. «Oi, på nynorsk!» er eit kurstilbod for alle som blir usikre når dei skal skrive nynorsk.

AV TORUNN REKSTEN

NETTKURSET INNEHELD grunnleggande lærdom som skal gjere det lettare å unngå dei vanlegaste feila, og du får verktøy som gjer deg tryggare på å bruke nynorsk. Brukar-testar viser at dei fleste kan meir enn dei trur!

Oi, kva gjer eg no?

Kurset er utvikla i tett samarbeid med skrivande byråkratar i fokus- og referansegrupper, som har gitt klar beskjed om kva dei har bruk for: eit lågterskeltilbod som er relevant, nyttig og praktisk retta.

– Eg møter lite nynorsk i arbeidskvardagen, så eg blir nesten litt overraska når eg får ein e-post på nynorsk. Kva gjer eg no? sa ein ærleg fokusgruppedeltakar og vart møtt med nikkning frå dei andre rundt bordet. – Eg veit ikkje kva som er lov å skrive, og derfor er eg redd for å bruke nynorsk, sa ein annan.

Desse tilbakemeldingane stemmer med resultatane frå ei undersøking Ipsos MMI gjorde for Språkrådet i 2012: Ho viste at 32 % av statstilsette meiner at dei har for lite kompetanse i nynorsk.

Møt Else og Lars

I kurset blir du kjent med to kjekke byråkratar, Else og Lars. Lars skriv bokmål til vanleg, men som tilsett i staten skal han også kunne skrive på nynorsk. Han skriv ikkje så verst, men treng litt hjelp frå Else for at tekstane hans skal bli gode. I øvingane kan du trene på det same som Lars lærer om forvaltningsord, verb, substantiv, pronomener, eigedomsord og nynorsk språkføring.

Kurset har sju delar, og du får ein kviss til slutt. Etter kvar del kjem ei hugsliste med den viktigaste lærdommen, med lenkjer til relevante hjelpemiddel og tilleggsinformasjon. Når du er heilt ferdig, kan du laste ned eit diplom til skryteveggen.

Dei vanskelegaste reglane

Innhaldet i kurset er basert på det som usikre nynorskbrukarar strevar mest med, og som det samstundes er lett å gjere noko med.

Det er ikkje heilt enkelt for eit spesialisert organ som Språkrådet å lage eit sånt kurs. På den eine sida er språk noko personleg,

I nettkurset blir du kjent med Lars og Else. Lars skriv ikkje så verst nynorsk, men treng litt hjelp frå Else. I øvingane kan du trene på det same som Lars.

og rettskrivingsnormene er vide – nettopp fordi ein skal kunne kjenne seg att i dei. På den andre sida gjer valfridomen at mange kjenner seg overvelda og blir usikre. Derfor har vi, med eit lite stikk i hjartet, valt å ikkje ta med alle reglar og former.

Du kan meir enn du trur

I brukartestinga av kurset er det fleire som har fått aha-oplevingar.

– Fortidstesten er jo genial! Dette skal eg sende rett til sonen min som skal ha nynorsktentamen i morgon, kom det spontant frå ein brukar. – Ja, fortidstesten var brikka som mangla for meg. Kvifor har eg aldri høyrte om han før? la ein annan til.

Det treng ikkje vere så vanskeleg å få dreisen på nynorsk! Ein nøgd kurstakar skriv i ei tilbakemelding:

– Eg syntest at kurset var særst bra! Det er lenge sidan eg har skrivne nynorsk, og eg trong å friske opp gamle kunster. Kurset trygga meg på at eg hugsa og kunne meir

enn eg trudde. Det gjekk rett på sak og var samstundes underhaldande. Rett og slett ein vel nytta time!

Torunn Reksten er seniorrådgjevar i Språkrådet.

FAKTA OM NETTKURSET

- «Oi, på nynorsk!» er eit gratis innføringskurs i nynorsk.
- Kurset er laga for tilsette i det offentlege, men det er ope for alle. Du finn kurset på læringsplattforma difi.no og sprakradet.no.
- Det tar 45–60 minutt å gjennomføre heile kurset.
- Kurset inneheld grunnleggande lærdom som skal gjere det lettare for skribentar å unngå dei vanlegaste feila når dei skriv nynorsk i jobben.
- Kurset er utvikla av Språkrådet i samarbeid med Difi, Mediafarm og vaskeekte byråkratar.

Klissete klisjeer eller klare klassikere?

MANGE SKRIBENTER SKYR DEM som pesten. Ingen vil bli tatt på fersken med en klisjé. Men hva er egentlig klisjeer, og hvorfor skal vi unngå dem?

I *Bokmålsordboka* er *klisjé* definert som «forslitt, stivnet uttrykksmåte». En såpass generell forklaring kan fort gjøre oss usikre på om et ord eller uttrykk virkelig er en klisjé. *Norsk Riksmålsordbok* legger til «litterær» i parentes, og det kan så ytterligere tvil om hva som faller innenfor definisjonen. Hører klisjeen helst hjemme i en litterær kontekst?

Går vi til *Store norske leksikon*, får vi litt mer kjøtt på beinet: «Uttrykksmåte (sjeldnere: synspunkt) som gjennom overbruk har tapt sitt selvstendige innhold; frase som ikke gir mer informasjon enn et enklere uttrykk for det samme.» Men er ikke nettopp det enkle og banale klisjeens fremste kjennetegn?

Det synes hevet over tvil at det neppe kan oppstå enighet om hva som er klisjeer, og hva som ikke er det. «Alle» skriveføre er samtidig enige om at klisjeer bør unngås. Men hva med oss andre? Hvorfor skal vi unngå dem, hvis de beskriver situasjoner og stemninger

som vekker følelser i oss, og som vi kanskje kan hente styrke fra når det blafrer i livets gardiner? Når det stormer som verst, når livet går oss imot, når vi har stor bør å bære, kan kanskje glimtet av en elg i solnedgang eller et slitent poprefreng være det som får oss til å løfte blikket og fatte nytt mot.

Det som nok kjennetegner klisjeene mer enn noe annet, er at vi alle kan kjenne oss igjen i dem. Klisjeen uttrykker noe fellesmenneskelig, noe vi har hatt med oss i uminnelige tider. Kanskje er det derfor de er så upopulære hos enkelte, fordi de signaliserer at den som bruker dem, er et gjennomsnittsmenneske? Noen ganger er det vel nettopp dét vi helst vil være.

For det er vel håp i hengende snøre?

«Det som nok kjennetegner klisjeene mer enn noe annet, er at vi alle kan kjenne oss igjen i dem.»

Å tenkja med hendene

I byrjinga vart det sagt om litteraturen til Jon Fosse: «Slik er Vestlendingen.» Men etter at bøkene hans har vorte omsette til meir enn førti språk, er det vanskelegare å setja merkelappar på mannen i Grotten.

TEKST LARS IVAR NORDAL | FOTO KATRINE GADE

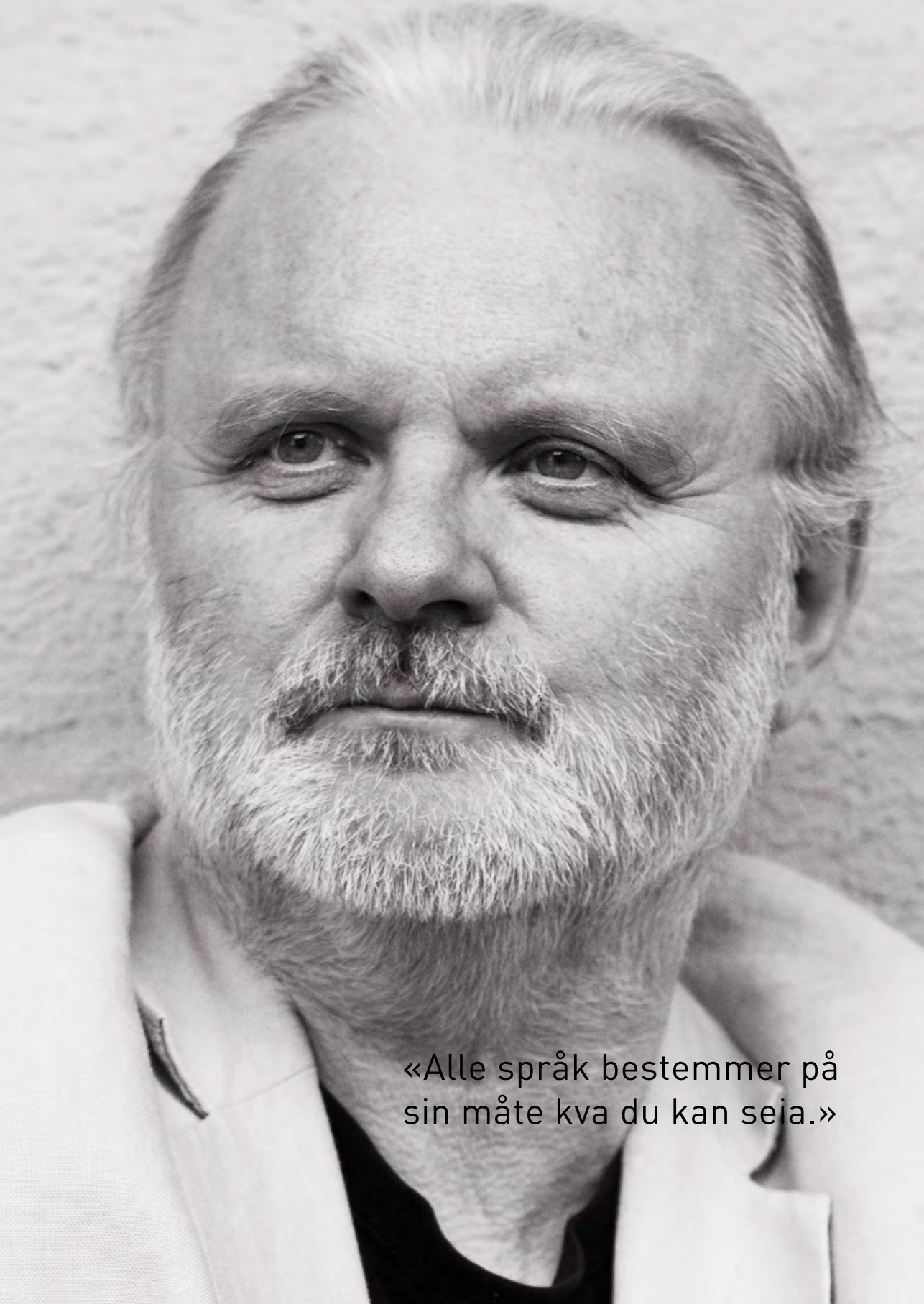
Blant cupcakes og anna søtt møter me Jon Fosse på kafeen Dagny's i Oslo ein seinsommarmorgon. For Fosse drikk ikkje lenger alkohol, og han legg seg tidleg om kvelden. Dessutan er det stutt veg frå der me sit, til Sankt Olav-domkyrkja, dit Fosse skal til messe etter avtalen vår.

– Dei første åra fekk eg stort sett dårlege og til dels elendige kritikkar i Noreg. Gjennombrøtet fekk eg i Sverige, med *Stengd gitar*. Den boka vart meld i Noreg òg, men kritikane var dårlege. Då bestemte eg meg for ikkje å ta meg nær av korkje vondord eller godord, eg ville halda fast ved mitt. Og det har eg gjort.

Etterpå har det vorte lenger mellom vondorda: Jon Fosse er prisa som vår største levande dramatikar, men no har han slutta med å skriva skodespel, i alle fall for ei stund. Fosse har vist til gagns at han òg kan skriva prosa; for *Andvake*-trilogien vann han i 2015 like godt Nordisk råds litteraturpris. Repetisjon og variasjon gjennomsyrrer trilogien på same vis som resten av forfattarskapen til Fosse:

Alle skal visst gå, seier han
 Dei skal visst det, seier Olav
 Det var underleg, seier Åsgaut
 At alle så brått skulle gå, seier han
 Ja, seier Olav
 Alle går ja, seier Gamlingen

«Alle språk bestemmer på
sin måte kva du kan seia.»

Inn til kjernen

– Eg spelte gitar som tenåring, det var eit tilhald for meg i pubertetsåra. Samstundes byrja eg å skriva. Og når eg så skulle skriva, prøvde eg å få til noko av det same som når eg spelte. På same måte som klassisk diktning er musikk repetisjon og variasjon. Ein kan bruka det musiske i språket, det gjer alle dei gode diktarane. Den rytmiske rørsla er heilt avgjerande. Om du ikkje har talent for dét, så har du ikkje talent for å dikta.

I tillegg kallar mange språket ditt «strippa»?

– Det er slik eg skriv. I den første teksten eg fekk til, litterært sett, var det ikkje namn på personane, og heller ikkje merkenamn og den slags. Om eg nemner slikt, er eg på veg inn i noko anna. Det å dikta er ei slags tenking, ein refleksjon over livet der du tek bort det som er uvedkomande, for å koma inn til det som det verkeleg dreier seg om. Slik trur eg at eg er meir påverka av Heidegger og Wittgenstein enn av nokon annan forfattar. I eksistensanalysen til Heidegger er det nett det han prøver på, å ta vekk ting, koma fram til det det er. «Zu der Sache», som han skriv.

– Tenking har ikkje berre med omgrep å gjera, det er også ein emosjonell ting. Stemningane pregar kva du tenkjer, dei pregar språket ditt. God skjønnlitteratur er òg ei tenking. Det blir som med skulptøren Nils Aas, som sa at han «tenkte med hendene». Det å skriva er på ein måte også å tenkja med hendene.

Jon Fosse tenkjer meir med hendene dess eldre han blir. Både skrivning og lesing har det vorte meir av. Andre ting har det vorte mindre av.

– Eg reiste rundt i verda i tjue år og vart til slutt rimeleg utsliten av teaterlivet. Eitt år hadde eg 150 reisedøyer, det vart mykje drikking, mykje nervar og så vidare.

Vart det nok?

– Ja, det vart meir enn nok, langt over grensa for nok. No reiser eg av familiære og private grunnar. Det er heilt slutt på teaterlivet og reisinga knytt til det. Men dei siste fem åra har eg budd mykje ein liten stad utanfor Wien. Eg kjenner meg nok litt friare der enn i Noreg, det er godt å vera der. Der har eg skrive ei forteljing, som no nærmar seg 1800–1900 sider. Dei siste åra har eg halde på med det eg kallar *langsam prosa*, men at det skulle verta såpass *lang prosa*, det overraska meg.

Du er kjend for å seia mykje med få ord. Kvar kom dette formatet frå?

– Pokker veit! Eit teaterstykke, om ein får det til, har ein veldig intensitet. Det må ha mykje kraft i seg om det skal koma over scenekanten. Eit teaterstykke liknar litt på eit utstrekt dikt. Alt eg har gjort, har vore relativt konsentrert, eg har aldri skrive i ein slik stor samanheng før. Men eg lét det skje det som vil skje, så lenge det ikkje er noko gale.

Trur du Fosse vil vera gjenkjenneleg i eit slikt format?

– Ja, ja. Eg kan bli drita lei meg sjølv, men eg kjem aldri unna meg sjølv, veit du. Og eg kan ikkje seia at eg er så glad i meg sjølv. Men det er ei anna historie.

Attende til opphavet

Etter *Andvake*-trilogien trong Fosse ein pause frå diktinga. Mykje av tida brukte han på å omsetja dikta i *Den eldre Edda*. For å læra

«Alle dei gode diktarane bruker det musiske i språket.»

«Noko skal ein jo bruka kvelden til, så no bruker eg han til å sova.»

seg noko norrønt brukte han Aasens lære-bok. Han omsette også to norrøne soger, *Soga om Fridtjov den frøkne* og *Soga om Torstein Vikingsson*. I tillegg ivrar han for å få omsett moderne klassikarar til nynorsk.

– Kafka låg ikkje føre på nynorsk før eg omsette *Forvandlinga og andre forteljingar*. Det meiner eg er ein stor mangel og ei stor unnasluntring av Samlaget, som eg har masa på sidan midten av åttitalet. Heldigvis tok forlaget Skald det opp att no, og det ser ut til at bøkene sel. Eit lite forlag i Leikanger i Sogn som gjev ut Kafka og Joyce, det er slik det skal vera.

Du får gjort mykje. Korleis ser ein arbeidsdag ut?

– Eg jobbar om natta, så søv eg litt utpå føremiddagen. Om eg jobbar med omsetjingar, kan det henda eg tek opp att arbeidet utpå dagen. Men elles er eg vorten eit nattmenneske. Eg legg meg tidleg og står opp tidleg. Tidlegare drakk eg om kvelden, men så slutta eg heilt med det. Og noko skal du jo bruka kvelden til, så no bruker eg han til å sova.

Treng du sjølvdisiplin for å få ting gjort?

– Eg har utprega sterk sjølvdisiplin. Sterk vilje har eg òg. Eg har jo aldri hatt ein skikkeleg jobb. Denne evinnelege tytinga i sam-

funnet om at du ikkje lever eit meningsfullt liv om du ikkje går på jobb, og at det er så forferdeleg å halda på med noko sjølv. For meg hadde fast jobb vore reine helvetet. Då ville eg heller ha vore fiskar eller hatt ei pølsebu med varierende opningstider. Tvangen om at alt skal rettast inn og organiserast etter fast arbeid, den skjønar eg ikkje. Det er kan henda noko eg har frå det gamle samfunnet, der fiskarar og bønder var vane med å styra si eiga tid.

Var det slik sett praktisk å verta forfattar?

– Då eg voks opp, tenkte eg ikkje på det. Eg kjende meg som ei kunstnarsjel; eg spelte, skreiv og teikna ein del. Men likevel hadde eg inga tru på at eg skulle verta kunstnar av profesjon. Kan henda fordi eg kjem frå Strandedarm? Eg trur ikkje eg såg føre meg kva eg skulle bli, kanskje ein slabbedask? Eg fekk gjeve ut den første romanen min då eg var 23, og plutselig var eg berre forfattar.

Fargeskifte

Forfattar er han framleis, for mange nok først og fremst nynorskforfattar.

– Eg plar seia at eg ikkje kan noko for at eg vart fødd i Nynorskland og gjekk frå første klasse til og med siste gymnas klasse der. ►

Det er nesten parallelt til sexisme og rasisme, når nokon går til åtak på ein stakkar som var så heldig å få veksa opp i Nynorskland. Det er difor det òg er så forbaska urettvist at dei som har nynorsk som sitt skriftspråk, ikkje får bruka det i landet sitt, fritt og freidig og modig.

Er forfattarskapen din uløseleg knytt til nynorsken?

– Eg hadde nok skrive, same kva språk det var på, vil eg tru. Men at eg skriv slik som eg gjer, og for å vera litt skrytande, så pass godt som eg gjer, dét trur eg har mykje med nynorsken å gjera. Alle språk bestemmer på sin måte kva du kan seia. Du merkar skilnaden òg mellom nynorsk og bokmål, det kjem andre ting ut. Det vart svært tydeleg då stykket mitt *Nokon kjem til å komme* vart spelt på bokmål på Nationaltheatret. Det vart sagt noko anna, stykket skifta farge. Eg hugsar eg sa i eit intervju at på nynorsk var stykket brunt og lilla, medan på bokmål var det kvitt og gult.

Korleis har språket ditt endra seg?

– Då eg hadde skrive *Eg er vinden*, var eg egentleg ferdig med å skriva for teater. Eg var i ein fin flyt og ville skriva meir, men eg ville skriva prosa, som eg ikkje hadde skrive på fleire år. Og det var tungt å koma i gang. Men då tenkte eg, fanken, no prøver eg å skriva på i-mål med a-infinitiv, så gamalvore som eg fekk det til. Og det forløyste noko i meg. Klangen og stemninga i *Andvake*, den kom i gang ved hjelp av den eldste nynorsken, i alle fall den eldste som eg klarte å skriva. Eg var ikkje redd for gamle, gode ord, og det ligg jo òg i tittelen *Andvake*. Så eg har gått frå å skriva nærast samnorsk i studietida til å skriva det eg kallar radikal nynorsk, det vil seia markert og lenger borte frå bokmålet.

– Difor synest eg det er veldig bra at mange samnorskformer gjekk ut då nynorskrettskrivinga vart revidert sist, slik som *drøm*.

«At eg skriv slik som eg gjer, det trur eg har mykje med nynorsken å gjera.»

Samstundes kan eg ikkje skjønna at det skal kunna heita *bølge* på nynorsk, det må vera *bølgje*. Det same gjeld for *tenka/tenkja*. Å ta vekk j-en her er for meg like gale som å ta vekk j-en i *ikkje*. Ingen språk er konsekvente, men alle språk har nokre markørar. Det har òg nynorsken, og dei skal ein ikkje tukla med.

Rosenkransen og det heilage

Den tilmålte tida nærmar seg slutten. Fosse må snart gå over gata til messe i Sankt Olavdomkyrkja.

– Eg konverterte til katolisismen i 2013. No prøver eg å vera praktiserande katolikk, det vil seia at eg går til messe ein til to gonger i veka, og at eg har eit bønoliv.

Korleis artar det seg?

– Det er svært rituel. Eg bruker rosenkransen, det er repetitivt og meditativt. Når eg bed, vekslar eg mellom å bruka den latinske versjonen og mi eiga nynorske omsetjing av fadervår og truedkjeninga.

Er fellesskapen viktig for deg når du går til messe?

– Ja, det er han. Det er ein gjeng med idiotar som vender seg mot det heilage.

Noko større enn dei sjølve?

– Noko er der, både i deg og meg, og rundt oss.

Er det til hjelp?

– Klart det er til hjelp. Det har aldri gjort meg noko vondt, ikkje i det heile tatt. ●

Språkpolitikk for fremtiden

Språkrådet har invitert en rekke kloke hoder til å se nærmere på hva vi kan gjøre for at norsk språk skal stå sterkt i Norge også framover.

AV ERLEND LØNNUM

SPRÅKRÅDET HAR NYLIG oppnevnt et eksternt utvalg som skal kartlegge de viktigste innsatsområdene for norsk språkpolitikk i fremtiden, i forlengelse av at det er ti år siden Stortinget vedtok at «det overordna målet for språkpolitikken må vera å sikra det norske språkets posisjon som eit fullverdig, samsfunnsberande språk i Noreg» (*Mål og mening*, st.meld. nr. 35, 2007–2008).

Innsats for språket

– Ti år er lang tid, og det er på tide å vurdere de språkpolitiske innsatsområdene med utgangspunkt i situasjonen i Norge i dag, sier Åse Wetås, direktør i Språkrådet.

– Har det skjedd endringer i samfunnet vårt som gjør at Språkrådet bør rette innsatsen mot andre felt enn dem som var mest aktuelle for ti år siden? Bør vi komme med anbefalinger til videre utvikling av innholdet i språkpolitikken?

Med seg på laget har hun en ekspertgruppe med språkprofessor Unn Røynealand i spissen.

– Vi skal prøve å identifisere de fem–seks viktigste arbeidsfeltene for å sikre tilgangen til og bruken av norsk språk, norsk tegnspråk og de nasjonale minoritetsspråkene kvensk, romani og romanes. Vi skal dessuten undersøke om det er kommet til nye arbeidsfelt som ikke var tema for ti år siden, og foreslå undersøkelser og kartlegginger som kan gi Språkrådet mer kunnskap om hvordan man kan styrke norsk språk også i fremtiden, sier Røynealand.

Arbeidet skal munne ut i en rapport med forslag til viktige innsatsområder for språkpolitikken samt forslag til politiske virkemidler og tiltak som gjør det mulig å lykkes. Rapporten skal etter planen leveres til Språkrådet i august neste år. Før den tid får vi vite mer når arbeidet blir presentert nærmere på Språkrådets arrangement Språkdagen 15. mars 2018.

SPRÅKPOLITISK UTVALG FOR SPRÅKRÅDET

Unn Røynealand	leder, professor ved Universitetet i Oslo
Terje Lohndal	professor ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Eirik Newth	astrofysiker, forfatter og blogger
Wegard Harsvik	leder for samsfunnskontakt og strategisk arbeid i LO
Hilde Sollid	professor ved Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet
Hilde Sandvik	sjefredaktør for medieportalen Broen.xyz
Shahzad Rana	National Tech Officer i Microsoft Norge AS

Språkdirektør Åse Wetås
måler temperaturen på det
norske språksamfunnet.
Foto: Moment Studio

Språklig status

I siste utgave av *Språkstatus* tar Språkrådet pulsen på dagens norske språksituasjon.

AV ERLEND LØNNUM

I TILSTANDSRAPPORTEN *Språkstatus 2017* beskriver Språkrådet de store linjene og tendensene i det norske språksamfunnet og skisserer de største utfordringene for norsk framover. Tilstanden er stort sett ganske god, selv om norsk språk står under press.

Engelsk i frammarsj

Hovedtendensen er at engelsk vinner fram på mange samfunnsområder. Rapporten viser blant annet at barn og unge helt ned i treårs-

alderen har et mangelfullt norskspråklig tilbud i de nye mediene og i dataspill.

– Når vi vet at dataspill og korte videosnutter er hyppig brukte mediekkanaler for barn og unge, er det viktig å sørge for at det finnes et godt norskspråklig tilbud. Barn trenger å møte norsk i det som er en avgjørende innlæringsfase for førstespråket deres. Språket i underholdningskanalene vil også påvirke holdningene deres til norsk og engelsk som bruksspråk. Engelsk blir lett opp-

fattet som kult, mens norsk liksom er traustere. Hvilken status språkene har i samfunnet, henger sammen med hva de blir brukt til, sier direktør i Språkrådet, Åse Wetås.

Styrker norsk fagspråk

I universitets- og høyskolesektoren er stadig mer av undervisning, pensum og forskningspublikasjoner på engelsk. Dette er en internasjonal trend, og innenfor sektoren er det en sterk tendens til mer internasjonalisering. Språkrådet arbeider med flere prosjekter som skal styrke norsk som fagspråk i denne sektoren.

Rapporten viser at befolkningen har en merkbart mer positiv holdning til engelsk i reklame og markedsføring nå enn tidligere. Det gjelder særlig unge under 30 år og folk som bor i byene. I 2010 var 46 prosent av de spurte negative til bruk av engelsk i reklame i Norge. I 2017 har prosentandelen falt til 33. Likevel er det et klart flertall i befolkningen som fortsatt mener at engelsk språk i reklame ikke fører til økt salg.

– Dette er kanskje et tegn på at engelsk er blitt såpass vanlig i reklame at folk ikke lenger reflekterer over det. Vi mener det er uheldig dersom stadig flere språkbrukere opplever at språket deres ikke egner seg til bruk på visse samfunnsområder. Det er ingen grunn til at nordmenn skal ha svak språklig selv-tillit. Norsk skal kunne brukes overalt i samfunnet, men da har vi som språkbrukere også et ansvar for å bruke det i alle sammenhenger, sier Wetås.

Språkrådet setter nå ned et eksternt ekspertutvalg som skal peke ut de samfunnsområdene der det i det kommende tiåret vil være viktigst å sette inn språkpolitiske tiltak. Se mer på side 11.

Les hele rapporten *Språkstatus 2017* på sprakradet.no.

ANDRE SENTRALE FUNN

- Behovet for norskopplæring på flerspråklige arbeidsplasser øker, særlig i bygg- og anleggsvirksomheter. En kartlegging fra 2015 viser at mange i denne bransjen ikke har fått norskopplæring, og det skaper problemer for både kommunikasjonen, effektiviteten og sikkerheten.
- Av de rundt tusen internasjonale standardene som hvert år blir gyldige i Norge, oversettes bare tre prosent til norsk.
- For at norsk skal være det opplagte valget når teknologiprodukter blir utviklet til bruk i Norge, må vi satse på at relevante språkressurser for nynorsk og bokmål er tilgjengelige for alle som utvikler ny teknologi.
- Nynorsk er fremdeles under press. Det blir brukt mindre nynorsk i statsforvaltningen enn det loven krever. Blant annet har andelen nynorsk i stortingsdokumenter gått ned fra 26 prosent i 2012 til 20 prosent i 2015.
- Språkrådet fikk i 2011 ansvar for å arbeide med norsk tegnspråk. Fremdeles er det mange som mangler kunnskap om døve og hørselshemmede i Norge.
- Det er stor interesse for arbeid med klart språk, ikke bare i det offentlige, men også i næringslivet. Finansnæringen har alt utviklet en språkstandard for livs- og personforsikring. Målet er tydeligere kommunikasjon til forbrukerne, slik at de kan ta informerte valg. Arbeid med språket kommer derfor folk flest til gode.

Made in China

Chow-chow og pekingesere har funnet veien fra Kina til Norge, i likhet med navnet på kjente importvarer som ketsjup, te og silke.

AV ERLEND LØNNUM

VI KAN GJERNE kalle kinesiske lånord i norsk for sinismer, etter mønster av sinologi, læren om kinesisk språk og kultur. De fleste sinismene betegner dyr, mat, klær, båter – og et par andre ismer.

Pidgin og pinyin

Chow-chow er en engelsk hunderase av kinesisk avstamning. Navnet stammer fra kinesisk pidginengelsk, som ble brukt som forretningsspråk i østasiatiske havnebyer. Ordet *chow-chow* betyr 'mat' i pidginengelsk og har sin rot i kinesisk *cha* 'blandet'. *Chow* brukes også om 'mat' i amerikansk slang og om 'kineser' i australsk slang. Det er lett å tenke at hundenavnet har kulinarisk opphav, men sammenhengen er visst tvilsom.

Pidginspråk er blandingspråk med forenklet grammatikk og ordforråd. Ordet

Chow-chow er et kinesisk lånord i norsk. Foto: Luigi Borromeo

pidgin er visstnok en kinesisk forvanskning av det engelske ordet *business*.

Ordet pekingeser har en enklere språkhistorie. Hunderasen har fått navn etter Peking, som betyr 'den nordlige hovedstaden' på kinesisk. Storbyen Nanking, 'den sørlige hovedstaden', har på sin side gitt navn til bomullstøyet nanking.

Peking og *Nanking* skrives *Beijing* og *Nanjing* i dag, siden vi på norsk følger transkripsjonssystemet pinyin ('lydstaving'), som har offisiell status i Kina, FN og den internasjonale standardiseringsorganisasjonen ISO. Det gjør at vi nå skriver *Mao Zedong* og ikke lenger *Mao Tse-tung* om den kinesiske statsmannen og *Chang Jiang* og ikke lenger *Yangtze(kiang)* om Kinas lengste elv.

Fra menyen

Historisk viser ketsjup og lignende ord til en rekke ganske ulike sauser. Rent språklig kan ketsjup gå tilbake på kinesisk *keochiap* 'fiskesaus', eventuelt via malayisk *kechap* 'smak'. På norsk kan vi bruke den engelske varianten *ketchup* eller den fornorskede *ketsjup*. Stekepannen *wok* er et annet kjent importord fra det kinesiske kjøkkenet, med valgfri fornorsket skrivemåte, *vokk*.

Ordet *te* har vi fra nederlandsk *thee*, som igjen har det fra en kinesisk dialekt, trolig gjennom malayisk *teh*. Mandarinkinesisk *cha* har gitt andre varianter, som portugisisk *chá* og russisk *tsjaj*. Og ginseng kommer visstnok fra kinesisk *renshen* 'menneskerot', jamfør rotens likhet med en menneskekropp.

På spisekartet finner vi dessuten et par frukter: Navnet på den appelsinlignende frukten kumkvat stammer fra kantonesisk *kamkwat*, mens kjærlighetsfrukten litchi, også kalt kinapomme, har navn fra kinesisk *lai chi*.

Silke- og sjøveien

Silke har funnet veien til oss fra eldre kinesisk *sir*, via mongolsk *sirgek* og slaviske språk – kanskje på selveste Silkeveien? Det samme gjelder råsilk (silketøyet) *shantung*, som er oppkalt etter den kinesiske provinsen Shantung 'øst for fjellet', i dag skrevet *Shandong*.

Også et par kinesiske båttyper er kjent i norsk: Elveseilbåten *sampan* har sitt navn fra kinesisk *san pan*, som betyr 'tre bord', mens havseilbåten *djunke* har sitt navn fra kinesisk *jong* eller javanesisk *djong*, jamfør malayisk *jong*, portugisisk *junco* og engelsk *junk*.

Ismer

Den kinesiske statsmorallæren konfutsianisme er oppkalt etter grunnleggeren Konfutse (død 479 f.Kr.), som på kinesisk betyr 'mester Kong', mens maoismen naturligvis er oppkalt etter kommunisten Mao Zedong (1893–1976).

Litt mer overraskende er det kanskje at navnet på den japanske statsreligionen shintoisme også kommer fra Kina, idet *shen-dao* er kinesisk for 'gudeveien'. Det samme gjelder zen, en retning innenfor japansk buddhisme, som kommer av kinesisk *chan* 'fred og ro', som i sin tur kommer av sanskrit *dhyana* 'meditasjon'.

Kinesiske røtter

Det finnes flere japanske importord i norsk med opphav i kinesisk: Ordene for treslaget ginkgo, sykkeltaxien rickshaw, sykklonvarianten taifun/tyfon og landet Japan (Nihon/Nippon) har alle røtter i Kina.

Og som avrunding har denne sinismen god valør: Den japanske myntenheten yen er en avledning av den kinesiske myntenheten yüan, begge med betydningen 'rund ting'.

Sikker som Språkbanken

I hvelvet til Språkbanken finnes det store verdier som nå også kommersielle aktører kan ha utbytte av i utviklingen av digitale tjenester på norsk.

AV ARNE MARTINUS LINDSTAD

I EN DIGITALISERT VERDEN dominert av engelsk legger Språkbanken til rette for å utvikle digitale tjenester og produkter for talt og skrevet norsk. Det er avgjørende for at norsk språk også i framtiden skal være i bruk på alle samfunnsområder.

Gullet i hvelvet

I Nasjonalbibliotekets tjeneste Språkbanken ligger Norsk ordbank, selve gullet i bankhvelvet. Ordbanken er en omfattende samling normerte ord med bøyingsformer på nynorsk og bokmål. Samlingen eies og forvaltes av Språkrådet og Universitetet i Bergen og ligger til grunn for de populære nettordbøkene *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka*.

Ordbanken gir store muligheter for å utvikle norsk språkteknologi. Nylig ble det mulig også for kommersielle utviklere å benytte seg av samlingen. Det kan bidra til bedre stavekontroller og skrivestøtteprogrammer for nynorsk og bokmål og til bedre undervisningstjenester.

Tilgjengelig for alle

Språkbanken samler inn, tilrettelegger og produserer språklige databaser og datasett som

er tilgjengelige i en nettkatalog. Målet er at utviklere av tjenester, programmer og apper skal kunne laste ned nødvendige grunnlagsdata fra Språkbanken.

For å lage for eksempel en talegjenkjenner – et dataprogram som gjør at man kan snakke til en datamaskin som så skriver det man sier – trenger man enorme mengder forhåndsanalyserte data som kan «lære» datamaskinen de mange måtene mennesker snakker på. Det gjelder blant annet toneleie, volum og dialekt. For at telefonene våre skal kunne foreslå hvilke ord vi skal skrive, må de ha innebygd statistisk analyserte ordlister, der ord velges etter hvor hyppig de forekommer i løpende tekst. Slike data og ordlister finnes i Språkbanken (se sprakbanken.no).

Språkbankens tjenester kan benyttes av alle, men de er først og fremst beregnet på private og offentlige aktører og språkforskere ved universiteter og høyskoler.

Arne Martinus Lindstad er forskningsbibliotekar for Språkbanken ved Nasjonalbiblioteket.

I denne spalten tar vi opp stort og smått om forholdet mellom norske ord og importord, først og fremst engelske.

Foto: AlexBrylov / iStockphoto

Ord for kontor

NORDMENN ER GANSKE opptekne av innreiing og møblering, og for mange er kontoret den andre heimen. Då skulle ein tru at det fanst gode norske ord for korleis vi møblerer og organiserer arbeidsstaden vår. Men i korridorane virrar engelske ord som *free seating*, *clean desk*, *onboarding* og *outsourcing*. Her kjem ei hjelpande hand til alle kontorrotter som leitar etter norske ord.

Fritt kontorval

Dei siste åra har omgrep som *free seating* og *clean desk* vorte vanlegare i arbeidslivet. *Free seating* tyder at dei tilsette ikkje har fast kontorplass, men må finne seg ein pult når dei stemplar inn ved arbeidsstart. Vi ser at fleire norske uttrykk har vorte nytta: *ikkje-fast arbeidsplass*, *ikkje-personleg arbeidspult*, *valfri arbeidsstad*, *valfri kontorplass*, *kontordeling*, *fri plassering* og *fritt kontorval*. Av desse er nok *valfri kontorplass* og *fritt kontorval*, jamvel *fri plassering*, dei mest treffande kandidatane. Ordet *kontordeling* er misvisande, for det kan like gjerne gjelde cellekontor som vert delte av to eller fleire arbeidstakarar.

Ein føresetnad for *free seating* er såkalla *clean desk*. Arbeidspulten må ryddast heilt når økta er over for å gje plass til nestemann. Ord som *ryddig pult*, *rydda pult* og *reint arbeidsbord* er i bruk. *Ryddig pult* gjev assosiasjonar til ei velordna pultoverflate og *reint arbeidsbord* til ein pult utan smuss. *Rydda pult* og *rydda arbeidsbord* er difor dei mest trefande forslaga vi kjenner til.

Ord for nye og gamle tilsette

Anten nyttilsette får eige kontor eller ikkje, er det mange arbeidsgjevarar som lagar eit eige opplegg for dei, såkalla *onboarding*. Vi slår eit slag for *innføringsprogram* eller *introduksjonsprogram* (for nyttilsette). *Ombordprogram* kling ikkje heilt godt på norsk.

Om det går rett gale, kan arbeidsplassen verte send til nære eller fjerne himmelstrok, altså *outsourcing*. Her kan vi velje mellom fleire norske kandidatar, som *konkurransetsetjing*, *driftsutsetjing*, *tenestutsetjing* og *utkontraktering*. Konteksten avgjer kva som er best. Det litt tekniske *utkontraktering* kan vere dugande, for i det siste har det igjen vore snakk om å hente inn att ein del arbeidsoppgåver i verksemder, såkalla *insourcing*. Det kan like godt heite *innkontraktering*, og då får vi eit godt ordpar.

Om det skulle verte aldri så trøgt på jobben, er det uansett plass til fleire norske ord.

Ole Våge, seniorrådgjevar i Språkrådet

Brua til språket

Kva skjer med nynorsken når byane veks? Velkomen til Strilelandet anno 2017.

TEKST LARS IVAR NORDAL | FOTO ELIAS DAHLEN

I EIT KLASSEROM ved Fjell ungdomsskule er tjue elevar samla til norsktime. Dei er tiandeklassingar og snart ferdige med ti års grunnskule. Oppgåva i dag er å lage film.

– Det skal handle om korleis de har forandra dykk i løpet av dei tre åra på ungdomsskulen. Kva var viktig for dykk då de byrja her, og kva er viktig no? spør norsklærar Jorid Saure.

Isabell Berge, Signe Eikefet, Elisa Lokøy, Jakob Lie Frantzen og Petter Kvammen ved Fjell ungdomsskule

«Sjølvs om eg snakkar ganske bergensk, betyr ikkje det at eg skriv bergensk.»

SKULEELEV ISABELL BERGE

motstandar av bruar dersom ein vil ta vare på nynorsken?

– Dei elevane som har ei tydeleg striledialekt, er ofte sterkare knytte til det rurale og til det nynorske, seier Saure. – Men med den utviklinga som er og har vore, må me sjå annleis på dette. Korleis kan me knyte nynorsken til ein ny strileidentitet?

Elevane i norskklassen til Jorid Saure høyrer til det mindretalet som vel nynorsk i Fjell-skulen. Sjølvs om nynorsk er skriftspråket både i kommuneadministrasjonen og i kyrkjelydane i Fjell, er det berre eit mindretal av elevane som vel målforma i grunnskulen. Og dess lenger opp i ungdomsskulen ein kjem, dess færre blir det.

Ved Fjell ungdomsskule er nynorskelevane på tiande steget samla i ein eigen klasse i norsktimane.

– Det er chill å gå i ein eigen nynorskklasse i norsken. Det går bra. Broren min gjekk i ein blanda klasse, det trur eg er vanskelegare, seier Olena Lie.

Ho er oppteken av å «pra-

te stril» og synest fleire i Fjell burde ha skrive nynorsk.

– Det er jo trass alt ein nynorskkommune. Og når folk pratar med meg og blir påverka av korleis eg pratar, så synest eg det er like kjekt kvar gong. Eg er stolt av dialekta mi og nynorsken.

Stolt av eige språk

Også i andre kommunar rundt Bergen ser me det: Byen eser utover, og nynorsken trekkjer seg tilbake. Det same hender rundt andre byar, som Stavanger og Ålesund. «Nynorsk er bynorsk» var ein av parolane til Noregs Mållag på åtti- og nittitalet. Det vart oppretta egne nynorskklassar i sentrum av Oslo og Bergen, men målforma fekk aldri fotfeste i skulen i dei største byane. Betyr det at nynorsken *må* forsvinne når byane veks? Er nynorsken først og fremst eit ruralt fenomen?

Dette ønskjer Universitetet i Bergen å finne ut meir om i prosjektet «Stolt av eige språk». Prosjektet er både eit forskingsprosjekt som skal kartlegge målbytet i Fjell, og ►

Elevane rekkjer opp handa og stiller spørsmål, nokre, helst gutar, på utprega striledialekt, andre på noko som liknar bergensdialekt. Treningsbuksene frå Adidas og Nike har alle til felles.

Me er på Sotra utanfor Bergen, ei øy der det nynorske skriftspråket var einerådande for femti år sidan. Så kom Noregs lengste bru den gongen, Sotrabrua. Folk flytte ut frå Bergen, folketalet skaut i vêret. Strilelandet vart nærbylandet, og nynorsken byrja å tape terreng. Men må ein verkeleg vere

NYNORSK SOM OPPLÆRINGSMÅL

- I skuleåret 2016–2017 hadde 12,2 % av elevane i Noreg nynorsk som hovudmål i grunnskulen.
- Talet har gått jamt ned etter andre verdskrigen, men dei siste åra har nedgangen flata noko ut.
- Størst prosentvis nedgang dei siste åra har nynorsken hatt i Telemark og Møre og Romsdal.
- Prosentdelen av dei som går opp til avgangseksamen i vidaregåande skule med nynorsk som hovudmål, er langt lågare enn delen nynorskelevar i grunnskulen. Det vitnar om eit stort målbyte frå bokmål til nynorsk undervegs i skuleløpet.
- Å demme opp for målbyte frå nynorsk til bokmål er ein del av den vedtekne norske språkpolitikken.

– Eg er stolt av dialekta mi og nynorsken, seier Olena Lie (med hette), her i samtale med medelevar og lærar Jorid Saure ved Fjell ungdomsskule.

ein plan med tiltak som skal setjast i gang for å styrke nynorsk som skulemål i kommunen.

Wilhelm Anglevik er skulesjef i Fjell kommune og var ein av dei som tok initiativ til prosjektet. Han er oppteken av å bryte ned skiljeliner.

– Me har bokmål og nynorsk i skulen i dag. Målet med dette prosjektet er å halde nynorsken oppe her ute, ikkje å fortrenge bokmålet. Eg meiner nynorsken er språket som ligg nærast til strilekulturen og kystkulturen me har i Fjell, seier Anglevik.

Han vil ikkje skape det han kallar kunstige skilje mellom nynorsk- og bokmåselevar. Sjølv om ein har samla tiandeklasseelevane i ein eigen nynorskklasse, er dette unntaket snarare enn regelen i Fjell kommune. Dei fleste ungdomsskuleelevane med nynorsk som hovudmål går difor i same klasse som

elevar med bokmål som hovudmål.

– Eg meiner det er bra å blande elevane i same klasse. Eg trur nynorsken har eit like godt vekstmiljø då. Me er opptekne av å skape begeistring for nynorsk og medvit om språk blant elevane, i staden for å grupperne nynorskelevar og bokmåselevar.

Andre stader gjer ein det annleis. Odda kommune har vorte kjend for den såkalla Odda-modellen. Elevar som har nynorsk som hovudmål i barneskulen, er garanterte å få opplæring i nynorsk også på ungdomstrinnet. Der samlar ein nynorskelevane i egne klassar. Ordninga har ført til at talet på dei som byter målform frå nynorsk til bokmål når dei byrjar på ungdomsskuletrinnet, er langt lågare i Odda enn i andre «målblanda» kommunar.

Likevel er Wilhelm Anglevik usikker på

«Me vil skape
begeistring for nynorsk
og medvit om språk
blant elevane.»

SKULESJEF WILHELM ANGLEVIK

om modellen er noko for hans kommune.

– Odda er Odda, og Fjell er Fjell. Me må ikkje skape skilje der dei ikkje finst. Det er ikkje slik at me lever i ulike verder, men i same verda, seier skulesjefen.

Ein nynorsk identitet?

– Det er ikkje skilnad på oss og dei som har bokmål som hovudmål. Men når eg skriv på bokmål, så går det ei sånn «pen bergenser»-stemme gjennom hovudet mitt, og eg blir så forbanna av å høyre på den stemma! Så difor må eg skrive på nynorsk; eg hatar å skrive på bokmål, seier Jakob Lie Frantzen.

Han er frå Liaskjeret på Sotra, og dei andre i klassen understrekar at der bur det *ekte* strilar.

– Då eg gjekk på barneskulen, fanst det berre nynorsk, så då brydde eg meg ikkje så

mykje om språk. Men dei siste åra har det endra seg. No når eg har vorte eldre, meiner eg det er viktig å halde på dialekta og nynorsken. Det har med identitet å gjere.

Og nettopp identitet er eit emne Jorid Saure har arbeidd mykje med i klassen.

– Me har snakka om at dei er i ein minoritetsposisjon, og kva det inneber. Identiteten deira er at dei er «nynorskklassen». Me prøver også å synleggjere historiske og språklege røter. Kvar kjem nynorsken frå, og kvar kjem elevane frå? Og så vil me plante desse røtene i den nye identiteten her ute og vise at nynorsken har ei rolle her. Det skal ikkje vere ein motsetnad mellom å vere urbant orientert og å bruke nynorsk, seier Saure.

– Samstundes har det vore viktig for oss at elevane sjølve reflekterer rundt desse spørsmåla. Skal du vere stolt av språket ditt, må du ►

kunne forsvare det. Me ønskjer jo eigentleg ikkje at nokon skal måtte det, men me veit at det gjerne er annleis i realiteten, i ein ungdomskultur der alle ønskjer å passe inn og vere nett slik som alle andre.

Eit jamstilt minoritetsspråk

Trass i det som skjer i Fjell, peikar pilene i éi retning i dei nynorske «randsonene»: Målforma taper terreng. Er det ei naturlov på same måte som tyngdekrafta, eller kan utviklinga snu?

– Det blir veldig deterministisk å meine at dette er noko som skjer utan at me kan påverke det. Det handlar om vala språkbrukarane gjer, seier Unn Røynealand, professor i nordisk

språkvitskap ved Universitetet i Oslo.

– Samstundes skal ein passe seg for å leggje ansvaret på individet. Dersom ein ønskjer at folk skal halde på nynorsken, må ein leggje strukturelt til rette for det. Eg trur dei sosiale årsakene er viktigast når folk byter frå bokmål til nynorsk. Minoritetsspråket nynorsk er *markert*, i motsetnad til majoritetsspråket bokmål. Nynorsk er dermed mindre akseptert sosialt. Akkurat det trur eg kan vere vanskeleg å innrømme for mange.

Røynealand trur ein språkblanda situasjon som i Fjell automatisk fører til at ei målform får knytt spesielle verdiar og haldningar til seg, såkalla *verditilskrivning*.

– Me skal ikkje gløyme at i nokre tilfelle og

«Det skal ikkje vere ein motsetnad mellom å vere urbant orientert og å bruke nynorsk.»

NORSKLÆRAR JORID SAURE

får ei blanding, vil ein også få ei verditilskrivning. Då er det masse verdiar og fordommar som ligg klare på eit nasjonalt nivå, som ein kan hente ned til det lokale nivået og «gje» til nynorsken, til dømes at nynorsk er bondsk, eller at nynorsk er eit språk som berre høver i dikt.

Ho synest det er forbløffande å sjå korleis ein argumenterer for bokmål i område der nynorsken tidlegare har stått sterkt.

– Språkvala til ei relativt lita gruppe innflyttarar kan bli tillagt veldig stor vekt. Nynorsken, som eit minoritetsspråk på nasjonalt plan, slit då med dei same problema som minoritetsspråk andre stader i verda. Typiske spørsmål som då dukkar opp, er: Kva er vitsen med nynorsk? Burde ein ikkje lære engelsk i staden for nynorsk? Vil ikkje det gje ungane større moglegheiter å lære bokmål?

på nokre nivå er nynorsken faktisk det nøytrale og det normale. Slik er det framleis i somme område på Vestlandet, der alle lærer nynorsk på skulen og ein også møter nynorsk i mange andre samanhengar. Men i den augneblinken ein

Vegen vidare

Elevane i nynorskklassen ved Fjell ungdomsskule er snart klare for å ta steget over i vidaregåande skule. Somme reiser til byen, andre til kommunar i nærleiken. Kva skjer då med språket?

– Eg kjem til å halde fram med nynorsk som hovudmål. Då har eg også ein fordel, for bokmål er lettare som sidemål, seier Signe Eikefet.

– Eg har ikkje bestemt meg for om eg skal velje nynorsk eller bokmål på ein ny skule, seier Elisa Lokøy.

Ho nyt likevel respekten ho får frå medelevar når ho fortel at ho har nynorsk som hovudmål.

– Du veit, dei fleste synest jo at nynorsk er *dritvanskeleg*. Så då verkar jo me litt klokare, ikkje sant? ●

Foto: UiO

«Minoritetsspråket nynorsk er markert og dermed mindre akseptert sosialt.»

PROFESSOR UNN RØYNELAND

Kristendomen og språkhistoria

I år er det 500 år sidan Martin Luther starta reformasjonen med dei namngjetne tesane sine. Jubileet er eit fint høve til å sjå på kva rolle religionen har spela i norsk språkhistorie, både før og etter reformasjonen. For gjennom historia har kristendomen vore avgjerande for språk-opplæringa og det skrivne og lesne ordet.

AV IVAR BERG

KRISTENDOMEN ER EIN BOKRELIGION der det skrivne ordet, fyrst og fremst Bibelen, står sentralt. Med misjonsprestane kom det latinske alfabetet til Noreg på 1000-talet. Fyrst var denne skrifta knytt til religiøse tekstar på latin, men snart byrja somme å skriva morsmålet og tok i bruk det latinske alfabetet til verdslege føremål som juridiske tekstar, historie og fiksjonslitteratur. Rett nok fanst det eit eldre skriftsystem i Noreg, runene, men runeinnskriftene er få i talet og nokså

stutte jamført med dei lange tekstane som er skrivne med latinske bokstavar. Innføringa av bokskrifta var difor ein medierevolusjon, og det er fyrst då me får fullgod kjennskap til språket i Noreg.

Gamalnorsk

Mange av dei gamalnorske tekstane er knytte til religionen. Dei eldste er nokre fragment av helgenlegender frå slutten av 1100-talet, og den eldste heile boka me har på norsk,

Den tyske teologen Martin Luther starta reformasjonen i 1517. Foto: AVTG / iStockphoto

er *Gamalnorsk homiliebok* frå ikring år 1200. Dette er ei samling preiker (homiliar) som prestane bruka, med ein del andre religiøse tekstar. Mykje av stoffet er naturleg nok omsett frå latin, men noko må vera originale norske tekstar. Det gjeld i alle fall ei rekkje jartegn knytte til Sankt Olav og den kjende Stavkyrkjepreika, der skrivaren jamfører samfunnet med dei ulike delane av ei stavkyrkje. Preika har utanlandske førebilete, men er tilpassa denne særnorske bygningstypen.

Fadervår på gamalnorsk

Vér syngjum pater noster qui es in cælis. Ðat er svá á vára tungu. Faðer vár, sá er er á himnum. Verði nafn þitt heilagt. Til kome ríki þitt. Verði vili þinn svá á jörðu sem í himnum.

Frå *Gamalnorsk homiliebok*, utg. av Gustav Indrebø i 1931, her med noko tilpassa rettskriving

Fleire bibeltekstar vart omsette til gamalnorsk i høgmellomalderen. Best kjent er nokre delar av Det gamle testamentet som til saman vert kalla *Stjórn* (styring). I religiøse soger er det ofte mange sitat frå evangelia og Apostelgjerningane, og det er godt mogleg at det har funnest fullstendige omsetjingar av dei. Det meste av bibelstoffet er bevart i islandske handskrifter, men nokre av omsetjingane vart til i Noreg; Island og Noreg utgjorde eitt språksamfunn den gongen.

Dansk

Utover seinmellomalderen endra språket i Noreg seg mykje, og me reknar med at dialektane litt ut på 1500-talet likna mykje på gamaldage bygdemål i vår eiga tid. Men samstundes som talemålet endra seg, tok dansk gradvis til å erstatta norsk som skriftspråk frå midten av 1400-talet. Det aller meste som vart skriva i Noreg etter år 1500, er på dansk, jamvel om nokre tekstar frå bygdene held på norsk litt lenger. I den eine av to messebøker på latin som erkebisp Erik Valkendorf fekk trykt for Nidaros erkebispedøme i 1519, er det faktisk to sider på norsk om heilagdagane og fastetider i Nidaros bispedøme – den fyrste prenta teksten på norsk. Trykkinga av desse messebøkene var det siste kulturelle krafttaket til den katolske kyrkja i Noreg.

Skiftet til dansk skriftspråk er uløseleg knytt til den politiske utviklinga, der Noreg vart stendig sterkare dominert av Danmark. Frå midt på 1400-talet nytta unionskongane berre dansk, også i saker som galdt Noreg. Mange danskar fekk viktige ombod i Noreg, både verdslege og kyrkjelege, og skreiv brev og kunngjeringsar på dansk. Nordmennene tok etter skriftspråket til dei øvste i samfunnet, og på denne tida ville det seia danskar. Språkskiftet var i stor grad gjennomført før reformasjonen i 1537, men konfesjonsskiftet fekk likevel langsiktige språklege fylgjer.

Bibelen på folkemål

Eit viktig poeng med reformasjonen var å gjera

Bibelen tilgjengeleg på folkemåla, så folk kunne lesa gudsordet. Martin Luther sette sjølv om Bibelen til tysk, og denne omsetjinga vart svært viktig for utviklinga av det høgtytske skriftspråket. Utover 1500-talet kom fleire bibelomsetjingar til nordiske språk: På dansk kom Kristian II's nytestamente i 1524 og Kristian III's fullstendige bibel i 1550; på svensk kom Gustav Vasas bibel i 1541 (nytestamentet i 1526). På islandsk vart nytestamentet omsett i 1540 og heile bibelen – kalla *Guðbrandsbiblíja* etter omsetjaren – i 1584. Alle desse bibelutgåvene vart svært viktige for utviklinga av dei respektive skriftspråka, og ved hjelp av trykkjekunsten – ein annan stor medierevolusjon – vart dei spreidde i langt større opplag enn det handskrifter i mellomalderen hadde vorte.

Fadervår på nordiske språk på 1500-talet

Islandsk, 1540

Faðir vor, sá þú ert á himnum. Helgist nafn þitt, til komi þitt ríki, verði þinn vilji svo á jörðu sem á himni.

Svensk, 1526

Fadher wår som är j himblomen / Helghat wardhe titt namn / Tillkomme titt rike / Wardhe thin wilie så på iordhenne som j himmelen.

Dansk, 1550

Vor fader i Himmelen. Helligt vorde dit Naffn. Tilkomme dit Rige. Vorde din Villie paa Jorden som i Himmelen.

Religiøs litteratur

Men kva med norsk? Noreg fekk inga eiga bibelomsetjing, for då reformasjonen kom, hadde dansk vorte skriftspråk her i landet. Reformasjonen gjorde folkemåla i protestantiske land til kyrkjespråk og auka statusen deira andsynes den lærde latinen. Men i norsk samanheng var det dansk som naut godt av denne statusen, det var det som vart «Guds

eige språk» i den reformerte statskyrkja. Dét var språket kyrkjelyden møtte i liturgi, salmesong og preiker – jamvel om norskfødde preshtar kunne preika på norsk.

Innføringa av obligatorisk konfirmasjon i 1736 kravde at folket fekk nok leseopplæring til å læra seg katekismen, og var den direkte årsaka til innføringa av ålmugeskulen i 1739. For mange var det nok framleis så som så med lesekunna, men det fanst ein god del bøker i privat eige også før år 1800. Jostein Fet har undersøkt dette på Nordvestlandet, og der hadde mange huslydar bøker, vanlegvis salmebøker, bibel og katekisme, huspostillar og bønnebøker. Dei fleste bøkene var på eitkvart vis knytte til religionen, jamvel om somme åtte andre slags bøker òg. Me kan ikkje vita sikkert om tilstanden var heilt likeins andre stader, der det ikkje er gjort tilsvarende undersøkingar, men i den grad folk las, var det nok fyrst og fremst religiøs litteratur på dansk.

Frå dansketida finst det nokre få tekstar som er skrivne på norske dialektar. Dei fleste av desse er viser eller dikt, men somme prøvde seg òg på bibeltekstar. Den eldste teksten av dette slaget er 1. kapittel av Romarbrevet, omsett av Jacob Rasch til jærmål i 1698. Resultatet vart slik: «Podl, Jesu Christi tenar, saa va kadlæ te a væra senningsbu, dæ æ aa betya serdæilis atlæ te a sæja Guds gleæligiæ buschab» (Rom 1,1).

Bibelomsetjing

I år 1800 trykte *Trondhiems Budstik* dei ti bodorda med forklaring etter Luthers katekisme, omsette til overhallamål av Hans Barlien. Grunngevinga hans for omsetjinga var at dansk var vandt å skjøna for borna. Det fyrste bodet lyder slik: «De føst Bue: Du ska int ha naakaan framund Gu istan fer mæg. De e de sama som: du ska føri Alting frøgt aa tykja om Gu, aa bære forlat dæg paa han.» Barlien har

den eldre forma *int*, som seinare har vorte til *itj*, men elles stemmer dette godt med dialekten i Overhalla enno i dag.

Slike freistnader på å skriva norsk var likevel unntak. Kyrkjespråket var dansk, og i ei tid då folk flest framleis gjekk i kyrkja kvar sundag, vart det ei viktig sak for målrørsla å etablere landsmålet som kyrkjespråk på slutten av 1800-talet. Det vart difor gjort opptak til å setja om Bibelen, og særleg Elias Blix skreiv salmar som kom i bruk, og det vart utforma ein eigen liturgi på landsmål. På same tid vart Bibelen òg omsett til eit riksmål som skilde seg frå dansk. Slik frigjorde me oss frå språkarven frå dansketida, anten gjennom innføring av landsmålet eller fornorsking av riksmålet. Men det tok tid, for religiøs språkbruk er spesielt konservativ. Ei soge fortel om lærarstudenten Olav Duun frå Nord-Trøndelag som til munnleg eksamen i kristendom siterte eit bibelvers på dialekt og fekk kritikk fordi «Bibelen bør da siteres på sitt eget sprog» (altså dansk). «Æg hi itj lært hebraisk», svara Duun.

Mange faste uttrykk er henta frå Bibelen. Det er eit tydeleg teikn på kor viktig han var for folk, og det danske kyrkjespråket har gjort at nokre av uttrykka lever i dansk form. Eit slikt døme er «samle i lader» 'kara til seg gods, eiga unødvendig mykje' (Matt 6,26); i nye norske omsetjingar heiter det «samle i hus». Substantivet *lade* kjem av gamalnorsk *hlaða*, oblik form *hlǫðu*, som har utvikla seg til norsk *løe*. *Lade* og *løe* er altså bøyingsformer av same ordet, men ulik ljodutvikling i norsk og dansk har gjort dei nokså ulike, og dei færraste som kjenner uttrykket, tenkjer vel på denne koplinga i dag. Såleis minner «lader» oss om ei tid då Bibelen var folkelesnad og Guds eige språk var dansk.

Ivar Berg er fyrsteamanuensis i nordiske språk ved NTNU.

«Kristendomen er ein bokreligion der det skrivne ordet står sentralt.»

Er bilen deres eller deres?

Om en grammatisk defekt i bokmålet

Hovedoverskrifta er ei tvetydig setning på bokmål om en tenker seg at Per og Marit lurer på om det er de som eier bilen, eller om det er Pål og Espen, som ikke er til stede. På nynorsk er det ingen tvil: Bilen er dykkar eller deira.

AV ROLF THEIL OG ARNE TORP

I NORSKE DIALEKTER kan *dykkar* hete *døkkers*, *dåkkers*, *deres* osv., mens *deira* kan hete *deires*, *doms*, *demmers*, *dems* osv. Det som gjelder overalt i norsk talemål, er at eieforma i andre person flertall (nynorsk *dykkar* eller *dokkar*) og i tredje person (nynorsk *deira*) er *ulike*. Slik er det også på svensk (*er/deras*) og dansk (*jeres/deres*).

På andre europeiske språk kan en også høre om eierne av bilen er folk en henvender seg til (*dere*), eller om eierne er andre personer (*de*). Men slik er det altså ikke i norsk bokmål. Vi slår derfor et slag for *dems*.

Fornorsking av dansken

Hva er så grunnen til at norsk bokmål trulig er det eneste skriftspråket i Europa som ikke kan skille mellom det som på nynorsk

er *dykkar* og *deira*? Kanskje ikke heilt uventa henger dette sammen med fornorskinga av dansken.

Ifølge språkforskeren Amund B. Larsen var pronomena i andre og tredje person på slutten av 1800-tallet som vist i tabellen nedenfor (jf. *Kristiania bymål. Vulgærsproget med henblik på den utvungne dagligtale*, 1907).

Det såkalte middelstandsspråket var i utgangspunktet dansk med norsk uttale, men det hadde en del norske innslag – lån fra det såkalte vulgærspråket i hovedstaden. «Vulgærsproget» hadde med andre ord – i motsetning til «middelstandssproget» – ikke bare ulike eieformer i andre og tredje person flertall, men også et skille mellom subjektform og objektform i andre person flertall.

Pronomen i andre person flertall

	DANSK SKRIFTSPRÅK	MIDDELSTANDSSPROGET	VULGÆRSPROGET
SUBJEKTSFORM	<i>I</i>	dere	di
OBJEKTSFORM	<i>eder / jer</i>		dere
EIEFORM	<i>eders / jers</i>	deres	deres

Pronomen i tredje person flertall

	DANSK SKRIFTSPRÅK	MIDDELSTANDSSPROGET	VULGÆRSPROGET
SUBJEKTSFORM	<i>de</i>	dem / di	døm / dåm / dom
OBJEKTSFORM	<i>dem</i>		dømses / dåmses / domses
EIEFORM	<i>deres</i>	deres	dømses / dåmses / domses

		1ste person	2den person	3dje person
Flertal	Subjf.:	vi	I (dere)	de
	Afhgf.:	os	eder (dere)	dem
	Eief.:	(vor)	eders (deres)	deres

«I talesproget bruges ofte *dere* som tiltale til flere», skriver S.W. Hofgaard i *Norsk grammatik til skolebrug* (1891). I grammatikker fra tidlig på 1900-tallet dukker *dere* og *deres* av og til opp i parentes etter de tradisjonelle danske formene, jf. *Norsk grammatik med opgaver og eksempler. Udarbeidet til brug ved folkeskolen og middelskolen* (1903) av Einar Johs. Nilssen, se tabellen ovenfor.

Men det er ikke før etter rettskrivingsreforma i 1917 at *dere* og *deres* konsekvent er med i lærebøkene, som når Kr.M. Nøstdal i *Norsk grammatikk i riksmål efter den nye rettskrivning med tegnsetning, analyse og ordlister for folkeskolen og ungdomsskolen* (1919) setter opp *I*, *eder* og *eders* i tabellen over «personlige stedord», men har en «anmerkning»: «**I** – **eder** – **eders** er foreldede former, isteden brukes **de** – **dere** – **deres**», altså med et skille mellom subjeksforma *de* og objektsforma *dere*, i samsvar med østlandsk folkemål. Men forma *de* blei aldri vanlig i skriftmålet, utvilsomt på grunn av manglende støtte i «middelstandssproget».

Eieformene blei like

De tradisjonelle danske formene *I*, *eder* (*jer*) og *eders* (*jers*) var tillatt i bokmålet heilt fram til rettskrivingsreforma i 1938, da *dere* og *deres* blei eneformer. De danske tredjepersonsformene *de*, *dem* og eieforma *deres* (nynorsk *deira*) fikk derimot leve videre uendra. (Som en kuriositet kan det nevnes at Den norske kirke heilt fram til 1978 brukte Bibelselskaps bibeloversettelse til bokmål av 1930, der *I*, *eder* og *eders* rådde grunnen aleine.)

Det var med andre ord i 1938 *deres* blei eneste eieform på offisielt bokmål i både andre og tredje person flertall. Som vi ser

av Larsens framstilling fra 1907, samsvarte dette med «middelstandssproget» (dvs. det som gjerne kalles den danna dagligtalen), i motsetning til både dansk skriftspråk og «vulgærsproget», dvs. kristianiamålet (og for øvrig også alle andre norske dialekter), der disse formene er forskjellige. Det er likevel ikke mange som skriver til avisene og klager over dette «forfallet», mens det sjelden går mange dager mellom hver gang en finner leserinnlegg om folk som ikke kan holde styr på subjeksforma *de* og objektsforma *dem* i skriftlig bokmål, trass i at det knapt fins folk som skiller mellom disse formene i talemålet slik skriftmålsreglene tilsier.

Amund B. Larsen forteller i *Kristiania bymål* (1907) at «**de**, uttalt *di*, nu er den sedvanlig anvendte form istedetfor skriftsprogets **dem**, 3 persons pronomen i dat.-akk. plur.: *jei så di*; *jei tok æn fra di*». Han legger videre til:

«Vulgærsprog er dette *di* hittil ikke blit, men opad er bruken derav også utenfor nominativ trængt så høit op, at det vel kun er særlig literært interesserte familier, hvor ikke yngre voksne børn sedvanlig siger: *jei så di*. Men hele denne anvendelse er ny, neppe begyndt førend i det 19 århundrede, og den store utbredelse synes at være kommen i den sidste menneskealder. Før var middelstandens »pene« form og dannede menneskers mest skjødesløse form for 3 pers. nom. plur. åbenbart *dem*; det var en god kompromisform som tilbød sig selv, mellem skriftsproget, som hadde et **dem** utenfor nominativ, og vulgærsproget, som hadde noget meget lignende også som nominativ.»

Det fins med andre ord bare éi form for norsk som *ikke* skiller mellom eieformene i andre og tredje person flertall, nemlig offisi-

elt normert skriftlig bokmål, og talemål som bygger på dette skriftmålet.

Ja til *dems*

Nå er det heldigvis ikke slik at kommunikasjonen bryter sammen om eieforma i andre og tredje person flertall er like, slik det er i normert bokmål. Som oftest går det jo fram av sammenhengen om det er *dykkar* eller *deira* bil eller båt en tenker på. I stedetfor å formulere spørsmålet om hvem som eier bilen, slik som i overskrifta, kan en på bokmål også si *Tilhører bilen dem eller dere?* eller *Er det de eller dere som eier bilen?* Likevel er det drygt å hevde at dette grammatiske sammenfallet er ei vinning for språket, og folk i den norske hovedstaden ser i alle fall ikke ut til å mene det.

I moderne folkelig oslomål heter det oftest *deres* i andre person og *dems* i tredje person. Forma *dems* i flertall er dermed laga på samme måte som *hennes* i tredje person entall.

«Vi trur forma *dems* kan ha framtida for seg i offisielt skriftlig bokmål.»

Det vil si at eieforma er lik den tradisjonelle objektsforma + -s:

SUBJEKTSFORM	OBJEKTSFORM	EIEFORM
hun	henne	hennes
de	dem	dems

En språkplanlegger kunne ikke ha gjort det mer elegant, men dette er altså ikke «planlagt» språk, dette er talemålet til heilt vanlige oslofolk, i alle fall unge. Og i unormert skriftmål, som blogger og anna som en kan lese på nettet, er det heller ikke uvanlig, trass i at *dems* er ei form folk ellers knapt møter i trykte medium.

Men det kan lett bli annerledes. Nettopp fordi dette er moderne oslomål, trur vi forma *dems* kan ha framtida for seg, også i offisielt skriftlig bokmål. I så fall vil bokmålet på dette punktet bli grammatisk like presist som andre europeiske skriftmål og alt naturlig framvokst norsk talemål.

Kanskje tida snart er inne til at Språkrådet også bør godkjenne forma *dems* som korrekt norsk bokmål?

Rolf Theil og Arne Torp er professores emeriti fra Universitetet i Oslo.

NORMERING AV *DEMS*

Språkrådet skal vurdere å innlemme *dems* i bokmålsrettskrivinga. Men det vil være momenter som taler imot.

Når Språkrådet vurderer å endre rettskrivinga, tar vi særlig hensyn til faktisk skriftlig språkbruk og stabilitet. Når styret i Språkrådet vedtar rettskrivingsendringer etter vurdering i fagrådet for normering og språkobservasjon, ligger alltid dokumentet «Retningslinjer for normering av bokmål og nynorsk» til grunn (se språkrådet.no). Der er det et skille mellom bokmåls- og nynorsknormeringa når det gjelder hensynet til talemålet.

For normeringa av nynorsk gjelder prinsippet om at en også skal ta hensyn til talemålsgrunnlaget dersom den gjeldende normen skal endres. I de vedtatte retningslinjene for normering av bokmål gjelder ikke dette prinsippet. Mulige rettskrivingsendringer i bokmål må derfor vurderes etter hvordan den skriftlige språkbruken er.

Eieforma *dems* er ikke mye brukt i redigerte tekster, som aviser. Det er likevel ikke vanskelig å finne eksempler på at forma forekommer også der, særlig i leserinnlegg. Hvor stor denne andelen av den nå ikke-normerte språkbruken er, er et moment som må vurderes.

Det hører også med til vurderinga at terskelen er relativt høy for endringer i pronomen-systemet, og at flere vanlige muntlige pronomenformer ikke finnes i rettskrivingsordbøkene.

Når et ord er ført opp i denne spalten, betyr det bare at vi har registrert at det er i bruk. Det betyr ikke at Språkrådet går god for ordet.

Facebook-fyll Advarer politikere mot facebookfylla. Norske politikere bør tenke gjennom alkoholinntaket, før de setter seg bak tastaturet. Hvis ikke risikerer de digital fylleangst, mener organisasjonen AV-OG-TIL.

NRK Buskerud 14.2.2017

flåttans En tredjedel av dem som blir flåttsyke er barn. Nasjonalt flåttsenter lanserer nå en dans som lærer barn og unge om flått og flåttsmitte. [...] Prosjektet skal etter hvert nå ut til hele Norden. Programmet består av quiz, et e-læringskurs og en flåttdans.

NRK Sørlandet 30.5.2017

hårsturisme Mens de tradisjonelle turistene svikter Istanbul, blir en annen gruppe besøkende stadig mer synlig i byen. Det er unge arabiske menn som vil pynte på fasaden. [...] Tyrkiske sykehus gir menn ny sveis for en femtedel av det det koster i europeiske land, ifølge avisen [Hurriyet], som spør om hår-turismen kan bli redningen for turismen.

NRK Urix 27.5.2017

nettstryk Politiet i Troms får nett-stryk. Av alle landets politidistrikter er Troms suverent dårligst til å informere publikum gjennom etatens egen nettportal. I en rapport levner politidirektoratet nettsatsingen til Troms politidistrikt liten ære.

Politimester Truls Fyhn legger seg flat, og gir seg selv strykkarakter.

Bladet Tromsø 5.1.2017

offerlusekofte Men just den här tisdagen ska Johaug för sista gången vittna och sedan möta pressen. Hoppas att hon har lämnat offerlusekoftan hemma. Att hon slutar prata om huruvida hon gjort fel och i stället börjar prata om vad saken handlar om. Om att hon måste ta ansvar.

Aftonbladet 6.6.2017

gjeddemia Kampen mot gjeddemia. [...] Andungar, frosk og salamander er ille ute. Det same er aure. Til og med duppande menneskeføter langs bryggekannten kan bli angripne. Likevel er det nokon som med mafialiknande metodar smuglar, flyttar og spreier rovfisken til vatn den ikkje høyrer heime.

NRK Natur 28.5.2017

Det heter *i* Dale i Fjaler (bildet), men *på* Dale i Vaksdal. Foto: Matthias Heil

EN GANG VAR Norge delt på tvers. Ikke av fjell, ikke av klasse, kjønn eller stand, men av personlige pronomener og grammatikk. Den norske språkstriden er ved sida av dugnad og egalitære idealer noe av det vanskeligste å forklare utlendinger om landet vårt. Etter hvert som riksmålet og landsmålet nærma seg hverandre og blei til bokmål og nynorsk, har det blitt stadig vanskeligere å forklare nordmenn og.

Aslak Sira Myhre, i Dagsavisen

NO HAR [Språk]rådet komme med nye vedtak som mellom anna gjer at grunnstoff frå rutherfordium til oganesson får vedtatte skrivemåtar på norsk. Dette skjer etter initiativ frå ein kjemikar, og direktør i språkrådet Åse Wetås seier dei er glade for at fagmiljøa tar initiativ. – Det er med på å styrke posisjonen til norsk språk, særleg på fagfelt der engelsk er mykje brukt. [...] To av endringane er i tillegg at det no skal heite gusjegul og gaselle, mens det før heitte gursegul og gasell. Wetås seier målet er at det skal vere enkelt for språkbrukarane å skrive korrekt norsk.

Nynorsk Pressekontor

IKKE MINST VI vestfoldinger må fortsatt leve i spenning om når «skjærte» (nå bare skar) og

«bærte» (nå bare bar) etter hvert vil bli akseptert i offisiell rettskrivning. Der går foreløpig grensen for våre språkmyndigheter. Men de gir seg nok. Vi får stadig større deler av landet med oss.

Knut Mello, i Tønsbergs Blad

BARE SÅ DET er sagt, jeg tror ikke sørsamisk blir det nye in-språket å lære seg for ikkesamer sånn umiddelbart. Ikke minst fordi sørsamisk, som hører til den finsk-ugriske språkfamilien, har en grammatikk som skremmer vannet av selv den mest regelglade språknerd, med åtte kasus og verb som kan bøyes i nær 30 former. Men det hadde jo vært fint om vi, trøndere, som bor midt i det sørsamiske området, i det minste kunne si hei til våre naboer på deres eget språk. Ikke sant?

Anna Lian, i Adresseavisen

NORDMENN FÅR aldri nok av språk-kuriosa. [...] Dei [Linda Eide og Sjur Hjeltnes] takla også det kanskje vanskelegaste av alle norske språkfenomen, nemleg: Kva tid heiter det i, og kva tid heiter det på? Dei som følgde med, veit no at det – sjølv sagt – heiter på Dale i Vaksdal, men i Dale i Fjaler.

Fra Møre-Nytt

Har du et spørsmål, kan du sende en e-post til sporsmal@sprakradet.no.

Spørsmål: På barneskolen lærte vi at man aldri skal begynne en setning med «og» eller «men». Men er dette egentlig en regel? Og hvor stammer den i så fall fra?

Svar: Dette er nettopp en skoleregulering som mange har måttet lære opp gjennom årene. Opphavet er ukjent. «Regelen» uttrykker ingen absolutt sannhet, men som retningslinje er den kanskje ikke så verst.

Å innlede setninger med «og», «men» eller «for» kan være et stilistisk virkemiddel. Et slikt virkemiddel bør brukes med måte, ellers kan virkningen gå tapt. Overdreven bruk kan virke barnslig eller muntlig og gjøre leseren lei eller irritert.

At Bibelen er full av setninger innledet med «og», er ikke noe avgjørende argument for «frislepp» av slike setninger i vanlig sakprosa.

Finn-Erik Vinje nevner i boka *Bedre norsk* (Fagbokforlaget, 1998) at det kan finnes gode logiske grunner til å innlede med «og» eller «men»:

Iblant har man behov for å binde sammen konkluderende setninger med flere foregående påstander, og da kan *men* og *og* fylle en funksjon som innledningsord: ... *dermed hadde hun gjort alt. Hun hadde malt huset. Hun hadde ryddet i hagen. Hun hadde lært seg å reparere. Og enda var det ikke nok.* Tilsvarende med *men*.

Spørsmål: Kvifor heiter det å gi noko eller nokon på båten når ein gir det eller dei opp?

Svar: I *Nynorskordboka* og *Bokmålsordboka* står ordlaget rett nok under *båt*, men merk denne presiseringa i *Nynorskordboka*: «i tyding 4 omtydd etter nederl[andsk] *bot geven* 'gje, fire tau'». *Bot* er tauende. Poenget må ein gong ha vore at ein lét noko fara, ein gjev det opp.

Etymologane Hjalmar Falk og Alf Torp er ikkje snaue i omtalen av uttrykket i *Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog* (1903–1906):

I talemaaden *give (hive) paa baaden*, sv[ensk] *gifva på båten* «lade fare, give en god dag» er *baad* en falsk gjengivelse af holl[andsk] *bot* «enden af et taug», en betydning som ogsaa det fr[anske] *bout* kan ha [...] sml. holl[andsk] *het touw bot geven* «fire tauget», *bot geven* [...] «give frit løb, lade en ha sin egen vilje». Af det holl[andske] [nedertyske] *bot geven* er «give paa baaden» en saare mislykket omdannelse, opstaaet blandt lidet sprogkyndige sjømænd.

I *Svenska Akademiens ordbok* er uttrykket tolka meir bokstavig, som å setja nokon på ein båt som skal til helvete e.l.

Spørsmål: Finnes det et norsk ord for *ambidekster*, altså 'like god med høyre og venstre'? Jeg er ute etter ord som kan brukes om både hender og føtter.

Svar: Det å være like god med høyre og venstre hånd heter å være *kapphendt* på norsk. Tilsvarende bør man bruke *kappføtt* eller *kappbeint* om den som har jevngode føtter – i stedet for *tobeint*, som er en del brukt om særlig fotballspillere.

Det mangler et ord for ambidekster som ikke spesifiserer lemmene. Vi foreslår *kapsidig*, f.eks. *kapsidig trening*.

Kapp- er det samme som vi finner i *kappstrid* 'konkurranse', og det er i slekt med *kamp*.

Noen bruker nok *tvihendt/tvehendt* for *kapphendt*, men det betyr i utgangspunktet 'som har to hender' eller 'ved hjelp av begge hender', jf. å *tviholde*. Det betyr altså det samme som *tohendt* eller *tohendig* og er i beste fall tvetydig. *Jamhendt* er notert i enkelte dialekter, og et lignende ord er *likehendt*. Det

«Jeg kan ikke huske å ha jobbet med noen som er så tofotet som Santi Cazorla, har [Arsenal-manager] Wenger uttalt», skrev VG i 2014. «Tobeint» ble også brukt i artikkelen. Språkrådet anbefaler *kappføtt* eller *kappbeint*.
Foto: Pa Photos / John Walton

siste betydde helst 'likeglad' på norsk før det trolig ble konstruert som et oversettelseslån av dansk 'lìgehåndet'.

Kapphendt i dialektene er notert fra Vestfold til Voss og fra Troms til Tynset. Det kan være på tide å bruke det mer i skrift.

Om Språkrådet

Språkrådet arbeider for å styrke det norske språket og språkmangfoldet i landet. Språkrådet er statens fagorgan i språkspørsmål og følger opp den norske språkpolitikken på oppdrag fra Kulturdepartementet.

Dette gjør Språkrådet

- Språkrådet samarbeider med offentlige og private aktører om språkpolitiske tiltak, blant annet om klarspråk i det offentlige og i næringslivet; fagspråk, terminologi og formidling på norsk; fordeling av nynorsk og bokmål i staten og norsk-språklig teknologi. Vi arbeider for at språkopplæringen skal bygge på språkpolitikken. Vi fører tilsyn med målloven og gir råd om stedsnavn.
- Språkrådet gir råd og formidler kunnskap om språk, språkbruk og språkarbeid. Rådgivning på nett, nettorbøker, kurs, seminarer og publikasjoner er viktige verktøy i dette arbeidet. Vi forvalter rettskrivningen i nynorsk og bokmål og følger med på hvordan språket utvikler seg. Vi godkjenner norske ordbøker og ordlister til bruk i skolen.
- Språkrådet fremmer norsk tegnspråk og de nasjonale minoritets-språkene kvensk, romani og romanes og samarbeider med språkbrukergruppene. Vi samarbeider med språkinstitusjoner i andre land, blant annet om å sikre nabospråkforståelse i Norden.
- Språkrådet deler ut Språkprisen for fremragende bruk av norsk i sakprosa og andre priser og stipend. Vi arrangerer den årlige Språkdagen for å sette søkelys på språk og språkbuk i samfunnet.

Hovedmålene for Språkrådets arbeid

- Styrke norsk språks status og bruk på utsatte samfunns-områder
- Fremme norsk som et godt og velfungerende kultur- og bruksspråk
- Ivareta det språklige mangfoldet og språkbrukernes interesser

Direktøren leder Språkrådets sekretariat, som blant annet har tre språkfaglige seksjoner. Styret i Språkrådet er utnevnt av Kulturdepartementet. Språkrådet har tre fagråd med språkkyndige og språkengasjerte personer fra hele samfunnet.

www.spraakradet.no
facebook.com/Spraakradet.NO
twitter.com/spraakradet

Språkrådet

Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

TELEFON: 22 54 19 50

ANSVARLIG REDAKTØR:
Åse Wetås

KOMMUNIKASJONSSJEF:
Anne Kirkhusmo

REDAKTØR:
Erlend Lønnum
erlend.lonnum@spraakradet.no

JOURNALIST:
Lars Ivar Nordal
lars.ivar.nordal@spraakradet.no

ABONNEMENT OG
ADRESSEENDRING:
bestilling@spraakradet.no

Signerte artikler fra
eksterne skribenter står
for forfatterens syn.

Ettertrykk tillatt når
kilden er oppgitt.

OPPLAG: 10 800

Tekstene i dette nummeret
fins også på internett:
www.spraakradet.no/spraknytt

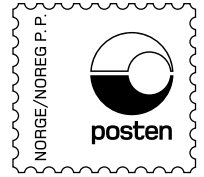
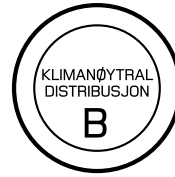
Fire nummer i året
Redaksjonen avsluttet
25.08.2017

LAYOUT: Beate Syversen
beate@b-7.no
TRYKK: Zoom Grafisk

ISSN 0333-3825

Forsideillustrasjon:
Foto: Katrine Gade

Baksideillustrasjon:
nastco / iStockphoto

Returadresse:
Språkrådet
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

HISTORIA BAK

Året rundt

Månedene har en mytologisk, keiserlig og tallrik språkhistorie.

AV ERLEND LØNNUM

Månen bruker rundt en måned på å gå rundt jorda. Det overrasker vel derfor ingen at ordet *måned* (norrønt *mánaðr*) er avledet av nettopp *måne*.

I den opprinnelige romerske kalenderen var det ti måneder, med mars som den første og desember som den siste. De fire første månedene den gang fikk navn etter guder, og de seks neste etter nummeret i rekken.

Den femte måneden fikk først navnet *Quintilis*, som kunne ha gitt «kvinteber» på norsk, og den sjette *Sextilis*, «seksteber». Romerne valgte så å hedre sine herskere Julius Cæsar og Augustus med nye månedsnavn: *juli* og *august*.

Den julianske kalenderen [oppkalt etter Julius Cæsar] har tolv måneder:

JANUAR	etter guden Janus
FEBRUAR	av latin <i>februum</i> 'renselse'
MARS	etter guden Mars
APRIL	(kanskje) etter gudinnen Afrodite
MAI	etter gudinnen Maia
JUNI	etter gudinnen Juno
JULI	etter Julius Cæsar
AUGUST	etter keiser Augustus
SEPTEMBER	av latin <i>septem</i> 'sju'
OKTOBER	av latin <i>octo</i> 'åtte'
NOVEMBER	av latin <i>novem</i> 'ni'
DESEMBER	av latin <i>decem</i> 'ti'

